

Over de recente zwerftocht van een Walrus, *Odobenus rosmarus* (Linnaeus, 1758), langs de Nederlandse en Belgische kust

P. J. H. VAN BREE

Door kranteberichten en de radionieuwsdienst werd bekend gemaakt dat op 23 november 1976 een Walrus gesignaleerd was op Texel. Het dier werd 's morgens eerst gezien op de steenglooing van de dijk bij het gemaal Dijkmanshuizen, 's middags was het dier bij Oudeschild. Bestond er eerst een zekere reserve ten aanzien van de juiste determinatie, toen later foto's van het exemplaar gepubliceerd werden (fig. 1), kon de oorspronkelijke soortsbepaling slechts bevestigd worden.

Enkele dagen later, op 26 november, werd de Walrus opnieuw gezien en wel liggend op de dijk bij de havenmonding van Colijnsplaat op Noord-Beveland. Men kreeg toen de indruk dat het dier er slecht aan toe was daar het steeds de kop liet hangen en er steeds rillingen over de huid liepen. Zo tegen het middaguur werd het dier het water ingejaagd. Het schijnt dat de Walrus toen een poos rondgezwommen heeft voor de westelijke zijde van de Zeelandbrug tussen Schouwen en Noord-Beveland maar na lang aarzelen toch tussen de pijlers door naar het oostelijke deel van de Oosterschelde verdwenen is. Weer enkele dagen later, op 3 december, werd de Walrus gesignaleerd bij Zeebrugge in België. Daar lag het dier op militair terrein en wel op het terrein van de zee-machtbasis. Het dier werd weer het water ingejaagd en werd de dag daarop waargenomen in het Middelgat onder Hansweert in de Westerschelde 's ochtends omstreeks half negen. In het begin van de middag van dezelfde dag nam de schipper van een binnen-

vaartschip de Walrus waar in het Gat van Ossensisse.

Tabel 1. Data en waarnemingsplaatsen van de Walrus.

I. 23-11-'76: Oudeschild	53°02'N, 4°51'O, 's avonds
II. 26-11-'76: Colijnsplaat	51°36'N, 3°51'O, 's morgens
III. 3-12-'76: Zeebrugge	51°20'N, 3°13'O
IV. 6-12-'76: bij Hansweert	51°27'N, 4°00'O, ca. 8.30 u.
V. 7-12-'76: Colijnsplaat	51°36'N, 3°51'O
VI. 9-12-'76: vuurtoren bij De Cocksdorp	53°11'N, 4°51'O, ca. 12.00 u.

Weer een dag later, op 7 december 1976, lag het dier weer op de dijk bij Colijnsplaat, terwijl de Walrus op 9 december daarop opnieuw op Texel gesignaleerd werd; ditmaal liggend op de dijk bij de vuurtoren bij De Cocksdorp. Voor genoemde plaatsen en data, zie tabel 1; voor de vermoedelijk afgelegde weg de bijgevoegde kaart (fig. 2). Tenslotte schijnt volgens nog niet bevestigde berichten de Walrus omstreeks 18 december daarop waargenomen te zijn in de Jadebusen bij Wilhelmshaven aan de Duitse Noordzeekust.

Afgaande op mijn knipselverzameling heeft de zwerftocht van het dier langs onze kust groot opzien gebaard. Gezien de zeer grote zeldzaamheid van een Walrus in onze wateren is dit begrijpelijk; een dergelijk groot dier in het wild ziet men slechts zeer zelden. Een van de waarnemers omschreef het dier

als een „Belgisch paard met vinnen” dat op de dijk lag; niet zo’n gekke omschrijving wanneer we afgaan op de etymologie van de Nederlandse en Latijnse naam van de soort. Voor zover bekend is dit met zekerheid de derde Walrus, die gezien werd in het Nederlandse faunagebied. De eerste waarneming stamt van Houttuyn (3) die in 1761 schreef: „men heeft, weinige jaren geleden, een Jong in de Zuiderzee gevangen” (zie ook 1). De tweede waarneming dateert van de periode van 11 tot en met 14 november 1926; toen werd op de banken bij Nieuwediep/Den Helder een volwassen, mannelijke Walrus waargenomen en gefotografeerd (7). Dat zelfde dier werd op 9 januari daarop doodgeschoten door een Zweedse robbenjager bij Rörö, Bohuslän. De opgezette huid en de schedel zijn nog steeds aanwezig in de collectie van het *Natuurhistorisch Museum te Göteborg*, Zweden. Door het combineren van waarnemingsplaatsen en waarnemingsdata heeft Erna Mohr (6: 251) op een kaart de zwerftocht van het exemplaar kunnen aangeven. Er is sprake van een nog oudere waarneming. De beroemde Duitse kunstenaar Albrecht Dürer zag tijdens zijn reis naar de Nederlanden (1520-1521) de (geconserveerde) kop van een Walrus en maakte daarvan een gedetailleerde tekening, die nu in het bezit is van het British Museum in London. Op de tekening, gedateerd 1521, noteerde hij: „das dosig thyr von dem ich do das hawpt conterfitt hab, is gefange worden in den niderländischen See vnd was XII ellen lang brawandisch mit für Füßen”. Weber (9) neemt aan dat het de kop betrof van een dier uit het Hoge Noorden, dat gezouten of op andere wijze geconserveerd naar de Nederlanden gezonden was en dus niet inheems was. Judith King (4) gaat nog verder; zij meent dat het de kop betrof van een Walrus, die door de bisschop van Trondheim, Noorwegen, in 1519 naar paus Leo X gezonden

werd en die kennelijk onderweg (ondermeer te Straatsburg) te bezichtigen was (zie ook 6: 254). Hoewel de veronderstellingen van Weber en King niet onredelijk zijn, wil ik toch de mogelijkheid niet uitsluiten dat het dier werkelijk in Nederlandse wateren buitgemaakt werd. Zou de kop uit Noorwegen gekomen zijn, dan zou Dürer dat wel aangegeven hebben.

Momenteel komt in de Atlantische Oceaan de Walrus nog in kleine aantallen voor langs de kust van Groenland, langs de oostkust van Spitsbergen, bij de kusten van Nova Zembla (Novaya Zemlya) en verder oostelijk; over de Noord-Pacifische populatie zal ik het hier niet hebben. De soort geldt als zeer arctisch en leeft nu in ondiep water dicht bij de rand van het drijfijjs. Recente studies hebben echter duidelijk gemaakt dat ons beeld van het voorkomen en de verspreiding van de soort in de Atlantische Oceaan veel te statisch is en dat wij veel te weinig rekening gehouden hebben met de invloed van de mens, de jagende mens, gedurende de laatste 4000 jaar. Houden wij daar wel rekening mee, dan kunnen wij zeggen dat de Walrussen heden ten dage alleen op die plaatsen leven waar door klimaats- en geografische omstandigheden de mens de Walrussen nog niet heeft kunnen uitroeien; dat de dieren hoogstwaarschijnlijk nu leven in suboptimale omstandigheden.

Nemen wij alle gegevens waarover we nu beschikken (oude publikaties, scheepsjournalen, vondsten van beenderen, etc. etc.) bijeen, dan blijkt dat zo bij het begin van onze jaartelling de soort een veel groter verspreidingsgebied had. Hoogstwaarschijnlijk kwamen de dieren voor langs de gehele kust van Europa ten noorden van de 64e breedtegraad, bij de Shetland Eilanden, bij de Färöer, langs de kusten van IJsland en veelvuldig in de kustwateren van Groenland. Reeds uit de 9e eeuw zijn er berichten dat Walrus-

Fig. 1. De Walrus op de dijk bij Oudeschild, Texel, 23 november 1976. Foto. H. de Graaf — *Texelse Courant*.

sen bejaagd werden langs de westelijke kust van Noorwegen en tijdens de Middeleeuwen was er een levendige handel in walrusivoor afkomstig uit Finmarken (noordelijk Scandinavië). Doordat de dieren sociaal zijn en dus in kleinere of grotere troepen bijeen leven, kunnen zij gemakkelijk opgespoord worden en levert de jacht veel „succes” op. Om een idee te geven van de massale slachtingen vroeger, het volgende voorbeeld. Afgaande op de scheepsjournalen bijgehouden door de Engelse kapitein Stephan Bennet, werden er door de bemanning van zijn schip in 1606 alleen op de kust van Cherie Island (= Beren Eiland, Björnöya, $74^{\circ}30'N$, $19^{\circ}00'O$) tussen de 700 en 800 Walrussen gedood. In het volgende jaar werden op dezelfde plaats in minder dan zeven uur tussen de 900 en 1000 exemplaren gedood. Ook van de vroege Nederlandse walvisvaarders zijn dergelijke aantallen bekend. De op de kust liggende dieren werden met speren, lansen en lange mes-

men afgemaakt, dus zonder vuurwapens. Dit laatste zou er op kunnen wijzen dat ook de prehistorische mens in staat zou zijn Walrussen op de kust te doden. Hoewel tot nog toe bewijzen en aanwijzingen ontbreken, zou het mij niet verwonderen wanneer later zou blijken dat de Walrus prehistorisch nog zuidelijker voorkwam en dat er een directe lijn bestaat tussen de laat-pleistocene soort *Odobenus huxleyi*, waarvan ook resten in Nederland gevonden zijn, en de huidige soort *Odobenus rosmarus*. Indien het voorgaande juist zou zijn, dan is de Walrus feitelijk helemaal geen arctische soort; hij leeft slechts in arctische wateren door de invloed van de mens. Hebben we het hierboven gehad over dwaalgasten langs de Nederlandse kust, ook van andere Noordwest-Europese landen zijn dwaalgasten bekend. Erna Mohr (6) noemt enkele exemplaren van de continentale kusten, terwijl Judith King (4) rapporteert dat in de periode 1815-1954 er minstens 21 waar-

nemingen bekend zijn van de kusten van Schotland (19), Engeland (1) en Ierland (1). Munthe-Kaas Lund (5) en Bruun e.a. (2) bespreken de walruswaarnemingen van langs de kust van Noorwegen tussen 1900 en 1967. Pas recent (8) werd bekend dat er in de zomer van 1960 een volwassen, vrouwelijke Walrus geschoten werd bij het eiland Sylt, West-Duitsland. Door wetten, aangenomen in Noorwegen in 1952 en in Rusland (USSR) in 1956, is het doden van Walrussen verboden en is de soort beschermd. In andere landen van Europa bestaan die wetten niet en verdwaalde Walrussen kunnen in die landen gedood worden door de eerste de beste schietgrage gek. Een hoogst onbevredigende toestand! Tijdens het recente bezoek van de Walrus aan onze kust zijn er op Texel pogingen gedaan het dier te vangen. Een van de argumenten om de Walrus te vangen was dat men daardoor wilde voorkomen dat het dier gedood zou worden. Gezien kleine verwondingen van de huid dacht men dat er al met hagel op het dier geschoten was.

In de artikeltjes die in de kranten verschenen over de recente Walrus, werd het dier beschreven als een jong, mannelijk exemplaar. Dit was waarschijnlijk gebaseerd op het feit dat de journalisten meenden dat alleen bij mannelijke dieren slagstanden voorkomen. Dit is niet juist, daar ook vrouwelijke dieren slagstanden hebben, zij het dat deze kleiner zijn dan bij even oude mannelijke dieren. Op geen der foto's gemaakt van het dier is te zien tot welke sekse het dier behoorde en geen der waarnemers heeft met zekerheid het geslacht kunnen bepalen. De Walrus kan óf wel een volwassen vrouwelijk dier geweest zijn, óf wel een jong mannetje. Volwassen mannelijke dieren kunnen een totale lengte bereiken van 336 cm met een totaal gewicht van 1268 kilogram; vrouwelijke dieren blijven kleiner, zij worden slechts 299 cm lang

met een gewicht van 850 kg. Van de slagstanden, de uitgegroeide hoektanden, weten we dat ze gebruikt worden als verdedigings- of aanvalswapen. Vroeger dacht men dat ze voornamelijk gebruikt werden voor het omploegen van de zeebodem, wanneer de dieren op zoek zijn naar hun hoofdvoedsel, allerlei soorten van schelpdieren (o.m. *Mya truncata*, *Saxicava arctica* en *Cardium groenlandicum*). Momenteel begint men daar wat

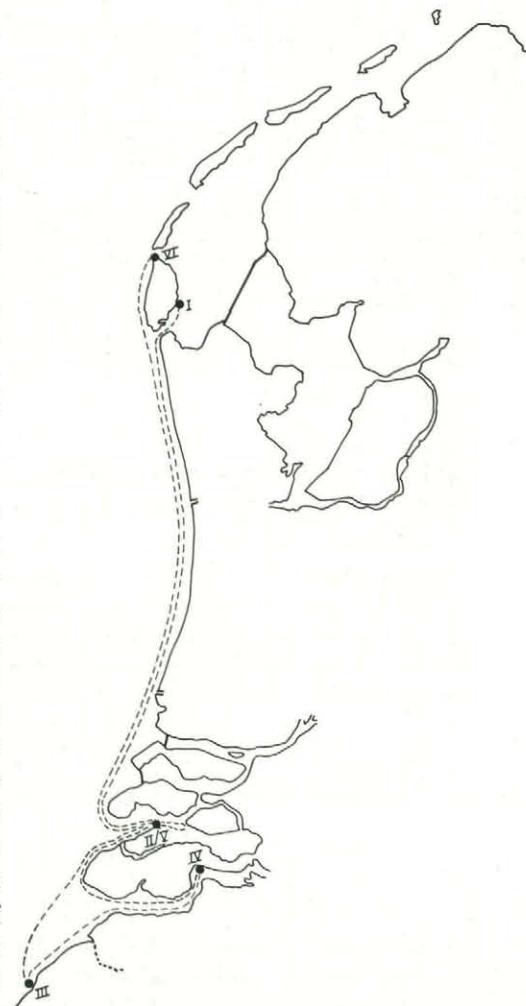

Fig. 2. Plaatsen waar de Walrus waargenomen werd en de vermoedelijke zwemweg van het dier. Voor de cijfers zie tabel 1.

aan te twijfelen daar men bij dieren in gevangenschap waargenomen heeft dat de zeer beweeglijke lippen en de sterk ontwikkelde snorharen bij de voedselopname een zeer belangrijke rol spelen.

Tabel 2. Kortste zwemafstand tussen waarnemingsplaatsen en tijdsduur tussen de waarnemingen van de Walrus.

Oudeschild-Colijnsplaat	± 196 km: ± 60 uur
Colijnsplaat-Zeebrugge	± 59 km
Zeebrugge-Hansweert	± 59 km
Hansweert-Colijnsplaat	± 83 km: ± 24 uur
Colijnsplaat-De Cocksdorp	± 213 km: ± 42 uur

Doordat wij bij onze Walrus beschikken over de waarnemingsplaatsen als ook over de data en waarnemingstijden (tabel 2), kunnen wij de afgelegde kortste zwemafstanden en de benodigde tijden daarvoor berekenen. Daarbij moet wel met nadruk gezegd worden dat deze berekeningen zeer grof zijn. Desondanks geven de berekeningen ons een indruk van de zwemsnelheid van het dier, namelijk 3,25 km/uur, 3,45 km/uur en 5,07 km/uur; dit alles wanneer wij aannemen dat de Walrus dag en nacht doorgezwommen heeft. Nemen wij echter aan 12 uur activiteit tegenover

12 uur rust, dan moeten wij de gevonden waarden verdubbelen. Recent heeft men ontdekt dat volgroeide Walrussen zakvormige uitstulpingen hebben aan de slokdarm dicht bij het strottehoofd. De dieren kunnen lucht in die zakken persen met als gevolg dat ze daardoor lichter worden en aan de oppervlakte drijvend kunnen slapen. Dit is waarschijnlijk de reden dat onze Walrus niet aan de kust gekomen is tussen Texel en Colijnsplaat om te slapen. Op analoge wijze als wij hier gedaan hebben, hebben de Noorse onderzoekers Munthe-Kaas Lund (5) en Bruun e.a. (2) berekend dat Walrussen langs de kust van Noorwegen 30 tot 50 km per dag kunnen afleggen. Uit onze waarnemingen blijkt dat die afstanden veel groter kunnen zijn — een bewonderswaardige prestatie.

Voor de samenstelling van dit artikel ben ik veel dank verschuldigd aan al degenen die mij geholpen hebben met telefonische mededelingen en met het zenden van krantenknipsels, en aan de heer Harry de Graaf van de Texelse Courant voor het mogen publiceren van een door hem gemaakte foto van de Walrus.

Summary: On a Walrus, which recently visited the coast of the Netherlands and Belgium. Recently a Walrus (sex unknown; see photograph) visited the coasts of the Netherlands and Belgium (for localities and dates, see tables and map). If the Walrus which head was drawn by Albrecht Dürer during his visit to the Low Countries in 1521 and of which he stated that it was caught locally is not counted, the animal is the third straggler known from Dutch waters. For Belgium it is the first record. Assuming an activity period of 12 hours per day, rough calculations resulted in swimming speeds for the animal of 6.50 km/h, 6.90 km/h and 10.14 km/h, much faster than calculated for Walruses along the Norwegian coast (5; 2).

Litteratuur:

1. Bree, P. J. H. van, 1968. Ueber „verzierte“ walroszschädel. Z. Säugetierk. 33 (5) 312-315.
2. Bruun, E., G. Lid & H. Munthe-Kaas Lund, 1968 Hvalross, *Odobenus rosmarus*, på norske kysten. Fauna (Oslo) 21: 7-20.
3. Houttuyn, M., 1761. Natuurlijke historie of uitvoerige beschrijving der dieren, planten en mineralen, volgens het samenstel van de Heer Linnaeus: 1: 2, I-VI, 1-504 (Amsterdam).
4. King, Judith E., 1964. Seals of the world: 1-154 (British Museum - Natural History, London).
5. Munthe-Kaas Lund, H., 1954. The Walrus (*Odobenus rosmarus* (L.)) of the coast of Norway in the past and after the year 1900, together with some observations on its migrations and „cruising speed“. Astarte 8: 1-12.
6. Mohr, Erna, 1952. Die Robben der europäischen Gewässer: 1-283, 40 pls (Frankfurt/Main).
7. Redeke, H. C., 1972. Ein Walrosz in der südlichen Nordsee. Zool. Anzeiger 74: 89-90.

8. Ruempler, G., 1976. Probleme bei der Haltung von Walrossen. Z. Kölner Zoo 19 (4): 117-124.
9. Weber, M., 1919. Beschouwingen over de fauna van Nederland, Bijdr. Dierkunde 21: 175-193.

Zeldzame vlinders in Zeeland

De Kolibrievlinder

J. C. WEDTS DE SWART, A. J. WEDTS DE SWART-DE KRAKER

De mooie, zonnige, warme en zeer droge maanden mei, juni, juli en augustus, alsmede de vrij vochtige en zachte september en oktober 1976 zijn onmiskenbaar van grote invloed geweest op de gehele levende natuur. Zo ook op het voorkomen van min of meer zeldzame vlindersoorten. De gevolgen van het afwijkende weer waren tot diep in het najaar merkbaar. Via oproepen in de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC), op 20 augustus, 3 september en 27 september met een samenvatting die op dit moment van schrijven nog gepubliceerd moet worden, om medewerking aan ons vlinderonderzoek in de provincie Zeeland, ontvingen wij tal van waarnemingen uit de volgende streken (waarin tevens onze eigen waarnemingen zijn verwerkt:

West- en Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Aardenburg, Biervliet, Groede, Hoek, Hulst, Nieuwvliet, Oostburg, Retranchement, Schoondijke, Sluis, Terneuzen, Waterlandkerkje, IJzendijke, „Parkzicht” gelegen tussen IJzendijke en Turkije, Polsvliet-Terhole, Sluiskil, Spui, Zaamslag.

Noord- en Zuid-Beveland. Geersdijk, Goes, 's Gravenpolder, 's-Heer Abtskerke, Heinkenszand, Kamperland, Kapelle Biezeling, Kloetinge, Krabbendijke, Rilland Bath, Wemeldinge, Yerseke.

Walcheren. Arnemuiden, Domburg, Grijskerke, Koudekerke, Middelburg, Nieuw- en Sint-Joosland, Oost- en West-Souburg, Rittthem, Sint-Laurens, Veere, Vlissingen, Westkapelle.

Schouwen en Duiveland. Brouwershaven, Burgh, Burghsluis, Haamstede, Nieuwerkerk, Oosterland, Westenschouwen.

Duidelijk is de invloed te zien van de Westerschelde en de Oosterschelde: hoe noordelijker hoe minder vlinders zijn waargenomen; niet alleen in het aantal plaatsen komt dat tot uitdrukking doch ook in het aantal exemplaren dat is gezien en waarop wij later in dit artikel terugkomen. Tussen haakjes: dat geldt ook voor de meer algemene soorten. Wij hebben alle gegevens van de Kolibrievlinder, de Windepijlstaart en de Doodshoofdvlinder in een kaartsysteem verwerkt met daarop vermelding van plaats, gemeente datum, aantal, plantesoort, tijdstip, tijdsduur en gedrag alsmede naam en adres van de waarnemer. De gegevens hebben we mede verzameld t.b.v. het Trekvlinderonderzoek Nederland, Instituut voor Taxonomische Zoölogie afd. Entomologie te Amsterdam, waaraan de heer B. J. Lempke verbonden is. Allerlei zeer interessante details welke ons tot dusver onbekend waren en die wij ook niet in de literatuur zijn tegengekomen, kwamen uit ons onderzoek naar voren. Zoals bv. het zeer gevarieerde bloembezoek.

Om met de Kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum* L.) ook wel als Meekrapvlinder en Onrust bekend, te beginnen: de topjaren voor deze soort — gerekend vanaf 1940, toen de entomoloog B. J. Lempke met het trekvlinderonderzoek in Nederland startte — vielen in 1947, 1952 en 1959 en dat waren eveneens prachtige zomers. „Onze immigran-